

Golescu bojár útleírása Erdélyről és Magyarországról 1826-ból.

Az Erdéllyel szomszédos Moldvából és Havasalföldéből való hosszú szakállas előkelő bojárok, földig érő törökös öltözetükben jól ismert alakok voltak Erdélyben a legrégebb időkől fogva. Mint menekültek húzódtak meg a törökök zaklatásai elől, az erdélyi fejedelmek atyai jóságát és keresztényi jóindulatát élvezve, főleg a két száz lakosságú város polgárainál, akiknél jó pénzért mindig volt mit enniök, inniök. Unalmukat is inkább elűzhették a városokban, mint valami nemesi kuriában, melynek urát korábról ismerték, vagy a fejedelmi udvarban, ahol néha váratlanul bekopogtattak. Itt különben is kevésbé bátorságosan érezhették magukat a ki-bejáró török csaszok miatt, akik hazatérve könnyen elárulhatták őket. Ilyenkor a fejedelmek maguk sem tagadhatták le ottlétüket, habár ritkán került sor kiadatásukra, mert néha az utolsó órákban titokban észak felé küldték őket éjnek idején, az úgynevezett Rézsekbe, ahol a töröknek nem volt mit keresnie.

A törökvilág letűntével a bojárok másik neve vált ismeretessé, az, amely a fürdőknek kitartó látogatója volt. Az erdélyi, főképpen a székelyföldi fürdők nagy része hemzsegett e mindig szívesen látott vendégektől, mert sok pénzt hagytak az országban és sokan éltek utánuk.

A bojárok e két típusa: a pénzes menekült, meg a költekező fürdővendég jól ismert, rokonszenves alakja volt az erdélyi világnak. Egyedüli azonban a maga nemében *Golescu* Konstantin krajovai bán, aki külföldre való útjaiban négy ízben is járt Magyarországon, jól megismerte annak nevezetesebb városait, lakóit s azokról 1826-ban román nyelven könyvet is írt. E munkának kettős jelentősége van: a legelső útleírás a román irodalomban, és a pesti egyetem budai nyomdájában jelent meg ciril-betűkkel nyomtatva, tiszta, szép kiállításban, amiről a budai nyomdai műintézet messze földön híres volt már akkor is. A 8-rétű, 237 lapnyi ritka könyv címe: „*Insemnarea călătorii mele Constădin Radovici din Golești făcută în anul 1824. 1825. 1826. Reise-Beschreibung von Konst. Golesti.*” Elsőül magam ismertettem röviden nagy román-magyar könyvészetem megfelelő helyén. (*Bibliografia română-ungară* II. București, 1931. 247—8. l. 1182. sz. a.) Tartalmát azonban most bővebben óhajtom bemutatni, mivel abban — apró naiv megjegyzéseitől eltekintve — sok olyan érdekes megfigyelést és adatot találunk, amelyet egyebütt hiába keresnénk. Ezeknek bármely magyar monografus jó hasznát veheti. Különben is a könyv, mint „*Hungaricum*” is figyelmet érdemel s ma már könnyen hozzáférhető, mivel rendes latin-betűvel nyomtatott újabb román kiadása is van.

Az előkelő bukaresti bojár útleírása abba az időbe esett, mikor a török fennhatóság alatt nyögő Havasalfölde végre nemzeti fejedelmet kapott s így számára jobb jövő hajnala kezdett derengeni: lelkiismeretesebb közigazgatással s a nemzetinek az addiginál nagyobb megbecsülésével. Ezek a szempontok irányították utazónkat is megfigyeléseiben, gondosan feljegyezgetve,

amit tapasztalt s amit hazájában nemzete s főleg a nép javára megvalósíthatónak vélt. Minden szép és nemes dolog meglepte, amit útjában Brassótól Pozsonyig látott. Csak az bántotta, hogy naplóját nem írhatta végig anyanyelvén. Kénytelen volt egész lapokat görögül írni, mivel a technikai kifejezésekre még akkor hiányzottak a román szavak, amelyeket elsősül ő igyekezett megalkotni. Nemesak a gyorskocsival volt megakadva, amelynek neve Erdélyben nagy általánosságban „Eilwagen“ volt, hanem tájleírásaiban olyan közkeletű egyéb szavakkal is, mint például sétány, vízesés, szobor, mumia, hadirokkant, színpad, csillagvizsgáló, képviselő, palota. Ezeknek a román nép ajkán még nem volt megfelelő kifejezése. A munka egyébként ritka szép románsággal van írva, magyar szempontból pedig az a különös érdekessége, hogy sok olyan apró-cseprő adalékot örökít meg, mely a tudásunkat új ismeretekkel bővíti.

Utleírását bojárunk Brassónak és vidékének általános ismertetésével kezdi. Nagy dicsérettel szól a szászokról, szorgalmukról, mintaszerű földművelésükről, tiszta, rendes házaikról s azok gazdag berendezéséről. Kiemeli, hogy mezitlábás szász nincsen, a gyerekek kötelesek iskolába járni, sőt a papok minden vasárnap délután külön oktatásban részesítik az ifjúságot. Ezekben az oktatásokon tízéves korától házasságralépésig minden gyermek köteles megjelenni, aki pedig csak egyszer is hiányzik, annak szülei 10 krajcártól egy forintig terjedő büntetést tartoznak fizetni az egyház jótékony-ságot szolgáló külön perselyébe.

Brassótól Fogarasig három postaállomás volt. Odaérve, az Olt fedett hídjának ritka szép építménye lepte meg, Feleken meg Brukenthal báró gyönyörű kertje és üvegháza, rengeteg hazai és külföldi növényével és pompás gyümölcsfaival. Szebenben meglátogatta a könyvtárt és a képtárt, hangsúlyozva ama jóléti intézmények előnyeit, amelyek a lakók boldogságának előmozdítását szolgálják. Innen Gyulafehérvárra ment, dicsérve megújított várát s benne a pénzverőműhelyt, ahol a szép huszasok és aranyak készülnek. Tordán át Kolozsvárra érve, nagy elismeréssel szól annak szépségéről, ritka széles utcáiról, de megjegyzi, hogy a házakat igen elcsúfítja az a szokás, hogy az ereszek a háztetőtől tizenkét arasznyira nyúlnak ki az utcára. A várost lakó magyar főurakat a szerző igen vendégszeretőeknek jellemzi, mert nyílt házat tartanak, ahol minden úriember bármikor szívesen látott vendég. A polgárok azonban szegények, kisjövedelműek és gondban élnek. A kereskedés sem fejlett. De kitűnő a lótenyésztés, úgyhogy nem ritka az olyan ló, amelyért gazdája öt-hatezer forintot kap. Van is gondjuk a lovak nemesítésére, mert nem sajnálnak 20-30.000 forintot adni egy fajménárt. Nagyváradról szerzőnk nem sokat ír, de annál többet a pusztáról, amelyen innen kezdve Pestig haladt tizenkét falun meg városon keresztül. Úgy érezte magát, mint a tengeren. Sehhol hegyet, fát nem látott s a homokos út nehézsége miatt néhol még húsz lovat is belefogtak a delizsánszba, hogy tovább mehessenek. A vetések mégis igen szépek s megjegyzendőnek tartja, hogy míg itt a jobbágyok 104 napot dolgoznak a földesúrnak, Erdélyben 198 napot kötelesek dolgozni, s ehhez még az utak javítására meg a katonai fuvarozásra rendelt napok járulnak.

Pestről bojárunk nagyon szépen ír, mert épületei s főleg egyetemének orvosi kara gyönyörű bonctani múzeumával nagyon meglepték. Tetszett neki a Nemzeti Múzeum is. Régiségtárában külön megcsodálta azt az aranyozott sást, amely a Napoleon ellen vívott csatában esett zsákmányul az 1809-i nemesi felkelés alkalmával. A kaszárnyák közül különösen tetszett neki a tüzérszázárnya, amelyet még II. József építtetett. Ennek kerülete 600 ölnyi, ezer szobával s udvarán valami 250 ágyúval. A színház akkora, hogy

háromezer ember fér bele és színpadja még ágyúkat is elbír. Legjobban tetszett bojárunknak a pesti fürdő a nagy tisztaságával és szép kertjével. A fürdés díja 30 krajcártól egy forint 20 krajcárig terjedt, de aki ennyit fizetett, annak gyönyörű szobát nyitottak, amelyben fürdőkádja is volt, belől külön lepedővel, hogy a víz arra csurogjon. Maga a szoba magas tükörrel, szőnyegekkel és székekkel, asztalokkal volt berendezve, épen úgy, mint valami rendes szoba. A lakosság száma 35,000 főnyi, a katonaságé 12,000. A kereskedés igen élénk, mivel Pest átmeneti lerakódó helye a Kelet áruinak Nyugat felé is.

Budára átmenve, szerzőnk kiemeli azt a szép kilátást, amely a hajóhídról nyílik s megjegyzi, hogy ez Pestnek is és Budának is évente külön-külön 60,000 forintot jövedelmez. A fürdőkön kívül pompásnak találta a Gellérthegyen állott csillagvizsgálót, amelynek vezetője elsőnek figyelte meg látogatása évében az azévi üstököst. A lakók száma 20,000, a katonaságé 5000. Feltűnőnek tartotta azonban azt a nyugalmat, amelyben a két testvérváros lakossága élt. Alig adott okot a rendőrség beavatkozására, amiben talán József nádornak is része van, akit nem győz eléggé dicsérni, mert — úgy mond — sohasem fordul elő, hogy a hozzáforduló dolgát a méltányosság és igazság szellemében el ne intézze.

Útban Bécs felé, bojárunkat Győrött a Rábacsatorna lepte meg, amelynek vizét felduzzasztják, amikor egy-egy kész hajót a Dunába akarnak vinni. Útközben a vörösvári kőbánya állítja meg s ennek a kövéről azt mondja, hogy színe valamivel barnább a tiszafa színénél. Ez a sajtóságos meghatározás azért is meglepő, hogy magát a tiszafát ismerte.

Pozsonyba bojárunk azon a napon érkezett, amikor Ferenc király feleségét, Karolina Augusztát, (1825. szeptember 25-én) a magyarok a székesegyházban megkoronázták. Ez úgy ment végbe, hogy a szent koronát a primás a királyné vállára tette, mivel királyné fejére csak akkor szokás, ha maga uralkodik, miként Mária Terézia uralkodott volt. A szertartás után a királyné díszhintójába ülve, fejére egy más kis koronát kapott s úgy vonult vissza palotájába a nép folytonos éljenzése közben. Ez könnyekig meghatotta szerzőnket s megjegyzi, hogy hazájában ilyen parádé alkalmával a nép rá seni néz az uralkodóra, a nők pedig szitkokkal fogadják, mivel elnyomójukat és kiszípolyozójukat látják benne. Magát a szent koronát külön hintóban vitték a királyné után selyempárnán s ennek a csüeskeit két egyházi férfi, meg két világi főúr tartotta. Ezt követte másik hat hintó az udvarhölgyekkel, a fő- és köznemesség díszes bandériumaival. Nemzeti ruháiknak szépsége s a lovak és fulajtárok pompás szerszáma rendkívül meglepte utazónkat.

Bécset szerzőnk a nagyságához és fontosságához illően legbővebben írja le, kirándulóhelyeivel együtt, amelyeket rendre megjárt. Aztán Grácon át Triesztbe ment s gőzhajón Velencébe. Tovább haladt Milanóig s átment Svájcba, onnan pedig Bajorországba. Közben mindent apróra leír, amit feljegyezni valónak talált. Tapasztalatait természetesen mindig összeveti hazája sanyaru, elmaradt viszonyaival s valósággal elfogja a keserűség, mikor látnia kellett, mily figyelemmel viseli országát a magyar, valamint osztrák kormány az alattvalóinak, akik mindenütt nyugodtan megélhetnek, míg Munteniában a szegénység jóformán csak a földesúrnak dolgozik s magának egész életében semmit sem szerezhet. Még rosszabb helyzete van a polgároknak azokkal a maguknak élő, jött-ment idegenekkel szemben, akik Havasalföldében rongyosan, mezitláb megtelepednek s pár év alatt vagyont szereznek, amelyből természetesen a köznek s a nyomorultak segélyezésére semmit nem adnak.

Az érdekes könyv tele van ilyen emberszerető kijelentésekkel és kitéré-

sekkel, valahányszor írójának alkalma nyílt az összehasonlításra. Nem szabad felednünk, hogy a szerző a hazájában kicsiben gróf Széchenyi István szerepét töltötte be, hiszen ősi birtokán, Golești faluban, román nyelvű fiúiskolát alapít, amelyben — annyi idő múltán — újra román nyelven tanítottak. Sőt tankönyveket is ír és ad ki a maga költségén. E mellett irodalmi egyesületet alapít és román folyóiratot indít, mégpedig Lipeseben, mert hazájának kormánya, bár nemzeti alapon állott, nem mert neki arra engedélyt adni. Így esett meg aztán az a furcsaság, hogy mikor azt Havasalföldében akarta folytatni, a megszálló oroszoktól kapott arra engedélyt. Ugyanekkor ő alapította Bukarest melletti falujában az első felsőbb leányiskolát, amelyben a román mellett német, francia és olasz nyelvet is tanultak, sőt ami akkor — ezelőtt több mint száz esztendővel — ritka dolog volt, a lányok varrni, festeni, énekelni tanultak, s bevezette még a táncitanítást is, miként azt külföldi útjain tapasztalta. Ezek az útjai rendkívüli módon fejlesztették szépérzékét és minden iránt érdeklődő nemes lelkét. Eltérően kortársaitól s a vele azonos vagyoni viszonyok közt élő bojártársaitól, útjain őt nem a víg élet és mulatságok sokfélesége ragadta meg, hanem élvezve és bámulva a művelődés haladását, mindig azon jártatta eszét, miként lehetne annak hajtásaiból minél többet hazájában a nép javára meghonosítani. E tekintetben ő kétségtelenül megelőzte korát. Hogy célját mily öntudatosan igyekezett megvalósítani, semmi sem világítja meg jobban, mint az, hogy honfitársait rendszeres földművelésre buzdítja, trágyázásra igyekszik szoktatni, váltógazdaságot ajánl, sőt a földek rendszeres öntözését javasolja, ami Havasalföldében akkor ismeretlen dolog volt.

Messze vezetne Golesecu bojárt sokirányú jóléti tervei ismertetésével bemutatni. Itt még csupán arról a másik úttjáról kell kiegészítőleg szólnunk, amelyet Brassóból — egy más alkalommal — Déva és Arad érintésével a Bánáton keresztül tett meg Pestig. A közbeeső állomásokat röviden említve, amikor Pilisre ér, bővebben ismerteti a báró Beleznay-féle családi tragédiát. 1818-ban Sámuel hasonló nevű fia atyját vadászpuskájával agyonlőtte, mert jobbagyaival kegyetlenül bánt. A gyilkos fiút elfogták s a törvényszék ítélete hóhérbárd alá juttatta. E szomorú történet s talán a jobbagyság sorsát emlégető leírása miatt a kormány később Golesecu könyvét elkoboztatta. Ez is egyik oka rendkívüli ritka voltának.

Szegeden szerzőnket a katonafiúk iskolája mellett levő fegyház hatotta meg különösen, amelynek egyes cellái hegyoldalba vannak vájva. Odaértekor vasárnapi istentiszteletre vonulóban találta a rabokat s nem győzött csodálkozni, hogy, bár beesett arcukról ítélve, egy-két évi életnél senki többet nem adott volna nekik, raboskodásuk ideje 8—10 év volt. Bőven emlékezik szerzőnk herculesfürdői tartzkodásáról is. Nagy dicsérettel szól az 1824-ben épült fürdőépületről, amelynek 140 szobája van, valamint a forró gyógyvizekről. Ezeknek a hatása szembeszökő volt. Szemeláttára szedtek le kocsijáról egy rokkant tisztet, tizenhat napi fürdőzés után pedig boldogan sétált vele együtt a fürdő árnyas helyein Igen tanulságos, amit marosvásárhelyi látogatása alkalmával megfigyelt. A hivatalokba az iskolát végzett ifjakat érdemek szerint nevezik ki, vagyis mindenki alsófokon kezdi s évek folyamán lassanként halad felfelé, nem úgy, mint Havasalföldében, — írja szerzőnk, — ahol a hivatalokat pénzen vásárolták, aminek következménye, hogy magas állásokban tudatlan emberek találhatók, az arravalókat pedig máról-holnapra a kormányváltozás alkalmával leteszik s minden kárpótlás nélkül kíméletlenül elbocsátják.

Búcsút mondva Golesecu bojárt érdekes útleírásának, amelyben végig rokonszenvesen írt a magyar viszonyokról, érdekesnek tartjuk bemutatni

még belőle a gyorskocsi ismertetését s az utazás apró-cseprő körülményeit. Ez úgyszólván egyetlen hiteles leírása az irodalomban ennek a százestendős közlekedési eszköznek, amelyet Erdélyben egy olasz, a később elmagyarosodott Biasini-család őse honosított meg városunkban. Vállalata hirdeteményéről közöltük is (folyóiratunk 1933. kötetében) delizsánszának képét.

A gyorskocsi négy lovas, a rendesnél kétszer nagyobb postakocsi. Oldalán két-két ajtó nyílik. A kocsiiban négy utas számára van hely, közepén elválasztva. Hátul még másik két ülőhely van, viszont a kocsi mellett is ülhet egy utas. A viteldíj postánként két forint, a hátulülőknek valamivel kevesebb. Minden utas 50 fontnyi szabadpoggyászsúlyt élvez. A poggyászt külön kocsi szállítja egy nappal előbb, úgyhogy azt az utas megérkeztekor vevénye ellenében készen találja útja végállomásán. Beszálláskor mindenki egy nyomtatott cédulát kap, amelyen pontonként fel van sorolva, miként viselkedjék a kocsiiban és az egyes állomásokon. Így például méltányossági szempontból a hátrább ülők postánként előbb ülhetnek, ha pedig valaki igen sokat pipázna, engednie kell szokásából. A gyorskocsi megállás nélkül halad és oly kitűnő, hogy a lóváltást jóformán meg sem érzi az utas. Napjában csak háromszor áll meg: reggel a kávézás, délben az ebéd kedvéért és este, amikor mindenki a postaállomás épületében lévő vendéglőben vacsorázhat a postaigazgatóság által megállapított árakon. A gyorskocsi menetrendje rendkívül pontos, s attól csak igen ritkán tér el valami előre nem látott akadály vagy baleset következtében. Ezért részesíti előnyben még az is, akinek saját kocsija van. Hiszen azt az utat, melyet valaki a maga lovaival vagy bérelt fiakkeren kilenc nap alatt tesz meg, gyorskocsin két nap és három éjjel végezheti el. Így hat teljes napot nyer s vele természetesen a hatnapi élelmezési költséget is megtakarítja. Ezért közkedvelt a gyorskocsin utazás. Grófok s más előkelőségek mellett gyakran utazik rajta egyszerű kereskedő ember vagy hivatalnok is, akit egyik állomáshelyről a másikra helyeznek, vagy éppen szobalány, aki úrnője kíséretében áll. A gyorskocsiban tehát megszűnik minden rangkülönbség. A rátartósabb ember ezt csak úgy tarthatja fenn, ha az egész úton nem nyitja ki száját. Ez is napirenden van természetesen, de aki figyelni, tanulni szeret, sokat okulhat egy-egy hosszabb úton, melynek fáradalmait utitársainak tanulmányozása könnyen feledteti. Szerzőnk például Trieszttől Bécsig tartó útjában hétféle nemzetiségű utasokkal ült a kocsiiban; rajta kívül angol, német, francia, orosz, moldován és görög is volt köztük. Ezeknek a nemzeti sajátosságait figyelgetve észrevette, hogy az egyiknek napestig be nem állt a szája, a másik folytonosan bámulta szünet nélküli beszédét, a harmadik négy szónál többet nem beszélt 24 óra alatt, míg volt olyan is, aki sokat ugyan nem beszélt, de mindig illedelmesen és szívesen felelt a hozzá intézett kérdésekre. Így van ez különben a gőzhajón is, amely ekkoriban kezdett divatba jönni a tengeren. Ekkor még kazánját fával fűtötték s a gép szerkezete oly egyszerű volt, hogy Velencéből az utat Triesztbe húsz óra alatt tette meg.

Íme, ilyen volt dédanyáink utazása ezelőtt 110 esztendővel a román bojár érdekes és élénk leírása szerint, amelynek sok becses adaléka eddig teljesen ismeretlen volt irodalmunkban.

Dr. Veress Endre.